

KONCEPTUALIZACIJA ČLOVEKOVIH PRAVIC V 21. STOLETJU**

Povzetek. Namen prispevka je osvetliti pomen teorije človekovih pravic v globaliziranem svetu, v katerem prevladuje pravni diskurz ter poudarek na implementaciji obstoječih mednarodnopravnih standardov človekovih pravic. Prispevek izhaja iz podmene, da iskanje ene, enotne in večne teorije človekovih pravic, predvsem pa njihovo fundacionalistično utemeljevanje, ne more zagotoviti univerzalnosti človekovih pravic v globaliziranem svetu. Sloneč na treh tipih družbene transformacije, vezanih na globalizacijske procese in relevantnih za varstvo človekovih pravic, prispevek zagovarja pluralnost in soobstoj različnih teoretskih utemeljitev človekovih pravic. Na ta način bi bila ontološka izhodišča teorije človekovih pravic skladnejša z aktualno družbeno realnostjo, potencial človekovih pravic pa bolje izkoriščen.

Ključni pojmi: človekove pravice, globalizacija, teorija človekovih pravic, fundacionalizem, družbena transformacija

Uvod

21. stoletje je v znamenju vtisa, da je s padcem Berlinskega zidu in ideoloških zidov v nekdanji bipolarni mednarodni skupnosti, v kateri so bile človekove pravice instrumentalizirane v geopolitičnem/blokovskem kontekstu, ideja človekovih pravic postala »prava zmagovalka« globaliziranega sveta. Človekove pravice so prodrle v vse dele našega planeta, se zasidrale v znanstvenem in političnem diskurzu ter postale jezik lokalnih in globalnih bojev za emancipacijo. Ali kot to idejo povzame Ignatieff (2000: 320): »/Človekove pravice/ so postale *lingua franca* globalne moralne misli, tako kot je angleščina postala *lingua franca* globalne ekonomije«. Tu in tam se predvsem v političnem diskurzu pojavi kritika človekovih pravic, vendar je glede na status univerzalnih človekovih pravic kot ključnega moralnega

* Staša Tkalec, mag. človekovih pravic in demokratizacije, doktorska študentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Pregledni znanstveni članek.

dosežka civiliziranega sveta odpravljena z odgovorom, da prihaja s strani zadnjih nekaj neprepričanih.

»Zmaga« človekovih pravic bi bila popolna, če ne bi bili še vedno priča tudi zelo grobim kršitvam obstoječih standardov. Kot ključni in edini preostali izziv človekovih pravic v globaliziranem svetu je zato znotraj liberalistične paradigme identificirano premoščanje prepada med njihovo splošno normativno sprejetostjo ter njihovim uresničevanjem. Najpogostejši sklop ponujenih rešitev za nastalo situacijo poudarja potrebo po večjem številu in/ali krepitvi vloge obstoječih mednarodnih in nacionalnih mehanizmov za nadzor nad njihovim uresničevanjem. Ker pa kršitve človekovih pravic in usihajoče zaupanje v moč mednarodnih institucij slabijo ta argument, se na drugi strani vsaj na prvi pogled krepi pojasnjevalna moč teoretskih pristopov, ki nespoštovanje obstoječih standardov pripisujejo neobstoju oz. trhlости teoretskih temeljev človekovih pravic.

Namen pričujočega prispevka je pokazati, da je v zvezi s človekovimi pravicami v globaliziranem svetu zmoten tako pogled, ki pretirano pozornost namenja mednarodnim institucijam in pravnim vidikom varstva človekovih pravic, kakor tudi ideja o potrebi po enotni, vseobsegajoči, univerzalni in večni teoriji človekovih pravic. Izhajajoč primarno iz socioloških vidikov procesov globalizacije bomo skušali pokazati, da družbena transformacija, ki jo povzroča intenzivno vsesplošno povezovanje različnih delov sveta in nastajanje povezav, ki uhajajo tradicionalni teritorialni geografiji, govori proti poskusom enotnega, še posebej pa fundacionalističnega¹ utemeljevanja človekovih pravic. Namesto enega »pravega« teoretskega temelja človekovih pravic je za globalizirani svet in univerzalnost človekovih pravic potreben obrat v drugo smer – k pluralizaciji njihovih možnih temeljev in podprtosti z različnimi racionalističnimi in neracionalističnimi utemeljitvami, da bi predvsem ontološka izhodišča v teoriji človekovih pravic odražala aktualne globalne družbene procese in da bi na ta način bil bolje izkoriščen potencial človekovih pravic tudi pri odgovarjanju na praktične izzive globaliziranega sveta.

V ta namen so v prispevku najprej orisane konture razprave o (ne)problematičnih teoretskih temeljih človekovih pravic, potem pa so prepoznani trije, za našo pripoved o utemeljevanju človekovih pravic v globaliziranem svetu najbolj relevantni sklopi družbene transformacije v povezavi s procesi

¹ *Fundacionalistični pristop k človekovim pravicam je epistemološka pozicija, ki vztraja na potrebi po določitvi ene moralne vrednote ali metafizičnega koncepta, ki bi omogočil nedvoumno izpeljavo (posameznih) človekovih pravic. Fundacionalisti menijo, da človekovih pravic ni mogoče upravičiti zgolj s sklicevanjem na skupne interese in koristi, temveč morajo biti vključene v verigo prepričanj, katere osnovo predstavlja neka aksiomatična oblika vednosti. Znotraj tega pristopa najdemo raznolike teorije človekovih pravic. Nekatere izmed njih so grobo orisane v nadaljevanju.*

globalizacije, na podlagi katerih lahko sklepamo, da pluralizacija možnih teoretskih temeljev človekovih pravic v kontekstu globaliziranega sveta ni le mogoča, marveč tudi nujna.

(Ne)problematici teoretski temelji človekovih pravic

Zahvaljujoč prevladujočemu liberalističnemu diskurzu človekovih pravic se slednje najpogosteje enačijo z mednarodnim institucionaliziranim sistemom varstva človekovih pravic, ki sloni na Splošni deklaraciji človekovih pravic (SDČP) (Generalna skupščina Združenih narodov, 1948). Le-ta je prvi univerzalni, čeprav ne pravno zavezujoči instrument, ki vsebuje katalog specifičnih pravic, dodeljenih vsakemu posamezniku z njegovim rojstvom in zgolj na osnovi njegove človečnosti. Uporaba terminov, kot sta »neodtujljive pravice« in »prirojeno človeško dostojanstvo«, se lahko razlaga kot povratek k izhodiščem teorije naravnih pravic, vendar kot njihova močno spremenjena različica (Shestack, 1998: 217). Tak pristop je rezultat »napetosti med željo po resnično univerzalni teoriji in strahom pred sklicevanjem na metafizične koncepte« (Parekh, 2007: 763), ki je zaznamovala razprave članov Komisije Združenih narodov za človekove pravice. SDČP in širok nabor mednarodnih instrumentov, ki so bili sprejeti na njeni osnovi, tako niso rešili problema neenotnosti temeljev človekovih pravic, marveč so zasledujoč kompromisno filozofsko pozicijo stavili predvsem na široko podporo oblikovanim normam. »Sodelujoči so se strinjali, da se dogovorijo glede stvari, o katerih se ne strinjajo, in da jih točke nestrinjanja ne bodo ovirale« (Schapiro, 2005: 174).

Taka pragmatična rešitev je pripomogla k praktični vzpostavitvi univerzalnega sistema za varstvo posameznikovega dostojanstva, hkrati pa je s teoretskega vidika vnesla dodatno nejasnost v filozofsko osnovo človekovih pravic in s tem naredila človekove pravice bolj ranljive za kritike glede njihove teoretske nekoherentnosti. Tudi najbolj goreči zagovorniki koncepta človekovih pravic se ne morejo izogniti vprašanju odsotnosti njihovih jasnih teoretskih temeljev. Eden izmed najbolj prominentnih avtorjev s področja teorije človekovih pravic Donnelly (2003: 1) skuša umanjkanje enotnih teoretskih temeljev predstaviti kot neproblematično in utemeljiti univerzalne človekove pravice na podlagi njihove (skoraj) univerzalne sprejetosti (glede na široko podporo mednarodnim pravnim instrumentom človekovih pravic, sprejetih predvsem v okviru Združenih narodov) oz. njihove prepričljivosti kot normativnega ideala. Tudi Forsythe (1989: ix-x) namesto osredotočanja na razlike v filozofiji človekovih pravic poudarja pomen tega, kar je izvedljivo v praksi in s čimer je možno prispevati k približevanju idealnim moralnim standardom. Skladno s takim pogledom, ki poudarja mednarodnopolitične in institucionalne vidike človekovih pravic, je primarna

skrb v zvezi s človekovimi pravicami zagotavljanje njihove implementacije v konkretnih situacijah (Forsythe, 2006: 12).²

Relativno dolgotrajno uspešnost pragmatično utemeljenih človekovih pravic, njihovo praktično in tudi teoretsko prevlado lahko pripisujemo zunanjim okoliščinam v obliki evolucije globalnega optimizma in kozmopolitske zavesti, ki sta svoj vrhunec doživela v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, nato pa drastično upadla po terorističnem napadu na Združene države Amerike 11. septembra 2001 in z izbruhom aktualne finančne in vsesplošne krize leta 2008 (cf. Pikalo, 2009: 560). Upad tega optimizma je dodatno osvetlil diskrepanco med normativno ureditvijo in praktičnim uresničevanjem človekovih pravic, ki je ob hegemonski poziciji pravnega diskurza v zvezi z njimi (Evans, 2005: 1053) bila in je še vedno predstavljena kot edini preostali relevantni problem človekovih pravic. Na polju teorije človekovih pravic pa se več prostora znova odpira za pomisleke glede s kompromisno rešitvijo odpravljenih nejasnosti temeljev človekovih pravic in razumevanje, da »živost« človekovih pravic ni le povezana z uresničevanjem pravnih standardov, ampak je odvisna tudi od teoretske produkcije na tem področju.

Zagovorniki fundacionalističnega utemeljevanja človekovih pravic (glej npr. Freeman, 1994; Shestack, 1998; Schaefer, 2005) poudarjajo pomen trdnih temeljev človekovih pravic za skladno ravnanje z njimi, saj naj bi bile norme neučinkovite brez prilegajočega se moralnega vzgiba in razumevanja njihovega moralnega upravičenja, zgolj natančno določeni teoretski temelji pa naj bi omogočali učinkovito univerzalizacijo jezika človekovih pravic, medtem ko njihova odsotnost lahko služi kot alibi kršiteljem.³ Sweet (2003: 14) tako piše, da »za to, da bi diskurz pravic bil in ostal živ, mora nujno vsebovati jasno opredelitev posameznika – njegove narave, njegovega dostojanstva in avtonomije ter njegovih moralnih in družbenih obveznosti«. Klici po teoretski koherentnosti kot prvem pogoju učinkovitega diskurza in praktičnega uresničevanja človekovih pravic se zdijo upravičeni, a se takoj ko pristanemo nanje, srečamo z dilemo, kateri je tisti »pravi« temelj človekovih pravic. Izpostavimo v ta namen najprej nekaj izbranih pristopov, s poudarkom na njihovih prednostih in pomanjkljivostih za utemeljevanje univerzalnih človekovih pravic, ki jih je mogoče razširiti na druge sorodne pristope k teoriji človekovih pravic.

² Forsythe je eden izmed tistih avtorjev, ki poudarjajo politični vidik diskurza o človekovih pravicah, na kar Freeman (2011: 62) odgovarja s kritiko, da je prakso človekovih pravic nemogoče ločiti od teorije, saj druga na prvo vpliva vsaj implicitno, s tem ko specifično razumevanje konceptov vodi v specifične politike in prakse. Povedano drugače, četudi se na vsa vprašanja človekovih pravic da odgovoriti s pravnimi normami, pa si je hkrati mogoče zastaviti vprašanja tudi glede temeljev ustreznosti samih pravnih norm (Freeman, 2011: 64).

³ Pri tem je potrebno opozoriti, da se fundacionalistična kritika ne ukvarja in ne postavlja pod vprašaj pravnega statusa obstoječih instrumentov človekovih pravic, marveč problematizira motivacijo za njihovo sprejetje in artikulacijo individualnih pravic (Sen, 2004: 318).

Prvi obširnejši sklop teorij pojasnjuje univerzalne človekove pravice kot rezultat božje volje ali milosti, zaradi česar jih ne more odtujiti nobena tuzemska avtoriteta. Čeprav koncepta splošnih človekovih pravic ni mogoče zaslediti v nobeni izmed tradicionalnih religij (z današnjega gledišča v njih lahko najdemo le nastavke za nekatere kasneje artikulirane in kodificirane človekove pravice), je koncept višjega, božjega bitja prikladen za utemeljevanje vsakega posameznika kot božje stvaritve/otroka in nepogrešljivega dela človečnosti v vsaki izmed verskih tradicij z deistično osnovo (Shestack, 1998: 205; Mahoney, 2007: 3–4). Z vpeljavo božjega elementa kot očeta svobodnih racionalnih bitij, katerih svoboda je omejena s temeljnimi obveznostmi do boga in s svobodo drugih, so bile utemeljene naravne pravice, kakor jih je npr. v svojih spisih zagovarjal John Locke, ki ga literatura na temo človekovih pravic obravnava kot začetnika liberalizma in avtorja konceptov, na katerih temeljijo »moderne« človekove pravice (Freeman, 2011: 24). Človekove pravice kot božja danost/plod božje volje niso dobile svojega mesta zgolj v politično-filozofskih besedilih, marveč je podobno formulacijo mogoče najti tudi v pionirskih listinah, s katerimi so bile posameznikom v posameznih zgodovinskih okoliščinah priznane njihove individualne pravice v odnosu do oblasti. V Ameriški deklaraciji neodvisnosti (1776) je tako med drugim zapisano: »Kot samoumevne obravnavamo resnice, da so ljudje ustvarjeni kot enaki, da jim je njihov Stvarnik podelil določene neodtujljive Pravice, med katerimi so pravica do Življenja, Svobode in doseganja Sreče«.

Prednost utemeljevanja človekovih pravic na verski osnovi je, da vsaka vera ali prepričanje gradi na vrednotah, iz katerih je mogoče izpeljati neke vrste človekovih pravic. Praktično vsaka religija vsebuje jasne nastavke za zaščito osnovnih pravic posameznika, kakršne so njegova pravica do življenja, svobode, lastnine itn., tako da lahko govorimo o neki univerzalni etiki (Lampe, 2010: 50), ki je dober potencialni temelj človekovih pravic. Tako kot koncept človekovih pravic tudi religije (predvsem tri svetovne mono-teistične religije, ki so izoblikovale moralne vrednote na Zahodu, kjer so človekove pravice postale prvič artikulirane in deklarirane) ciljajo na univerzalnost, vendar težava nastopi, ker pri tem, tako kot številne sekularne moralne tradicije, niso imune na izključevanje posameznih skupin ljudi (Ishay, 2007: 73). Problem se pojavi, ko skušamo izbrati eno izmed verskih tradicij in znotraj nje najti mesto za pravice manjšinskih skupnosti, zagovarjanje enakosti žensk, istospolno usmerjenih, verskih ločin, ateistov in drugih posameznikov, ki zaradi prirojenih ali prevzetih lastnosti odstopajo od svetovnega nazora večine njenih pripadnikov.⁴ Čeprav vse verske skupnosti kot svoje

⁴ Cf. Shestack (1998: 206): »Ko človeška bitja ne odražajo Božje podobe, potem lahko njihove temeljne pravice kaj hitro izgubijo svoj *raison d'être*.«

poslanstvo razglašajo zaščito posameznika in krepitev dobrega v družbi, pa ima vsaka izmed njih v specifičnih okoliščinah svojstven pogled na to, kaj je dobro za posameznika in za družbo, ki se lahko razlikuje od drugih verskih skupnosti, pogledov lastnih vernikov in nevernikov ter v navzkrižju interesov pogosto vodi v kršenje človekovih pravic.

Eden najstarejših sekularnih načinov utemeljevanja človekovih pravic je na osnovi naravnega prava, katerega korenine segajo v obdobje antične Grčije. Avtorstvo koncepta lahko pripišemo Aristotelu, medtem ko je stoicizem zaslužen za dopolnitev koncepta z idejo (širšega) egalitarizma (Douzinas, 2000: 26; Svetlič, 2009: 43–4). Sklicevanje na naravno pravo je značilno za tako raznolike in v različnih zgodovinskih okoliščinah živeče avtorje, kot so npr. Tomaž Akvinski, Hugo Grotius in John Locke (Douzinas, 2000: 8–9). Temeljna ideja naravnega prava oz. naravnih pravic je, da obstajajo zakoni in iz njih izhajajoče pravice posameznikov, ki prevladajo nad pozitivistično oblikovanim pravom. So torej načela pravičnosti, ki so neodvisna od kraja in prostora ter predstavljajo varovalko pred zlorabo oblasti in nepravičnimi zakoni in odločitvami aktualnega vladarja ali vladajoče elite. Zato ni čudno, da je bil koncept naravnega prava in naravnih pravic v zgodovini večkrat uporabljen v ljudskih vstajah in revoltih zoper oblast ter je našel mesto v zgodovinskih deklaracijah človekovih pravic, ki so jim sledile. Reprezentativni sta francoska in ameriška revolucija v drugi polovici 18. stoletja, ki sta med drugim rodili Deklaracijo o neodvisnosti (1776) in Deklaracijo o pravicah človeka in državljana (1789). Naravne pravice so priznane kot predhodna, pomembna faza v evoluciji modernih človekovih pravic (glej npr. Donnelly, 1982), vendar so izrinjene iz sodobnega diskurza o človekovih pravicah, verjetno tudi zato, ker ni mogoče nedvoumno dokazati, kaj naj bi ta narava kot merilo pravičnosti pravzaprav bila.⁵ Pod skupnim imenovalcem naravnega prava in naravnih pravic nastopajo pogledi, ki naravo enačijo bodisi z zakonitostmi vesolja bodisi z Božjo voljo, s človeško naravo ali z interesom vsakega posameznika (Douzinas, 2000: 8–9).⁶ Prednost narave kot temelja individualnih pravic je tako v preseganju aktualnega časa in prostora ter v varovalki pred zlorabo oblasti in arbitrarnim določanjem pravic in dolžnosti posameznikov. Težava koncepta naravnih pravic pa nastopi, ko moramo definirati naravo, iz katere naj bi pravice izhajale, ter nedvoumno določiti specifične pravice, ki naj bi posamezniku brezpogojno pripadale.

⁵ *To, da so bile naravne pravice v zgodovini v različnih kontekstih uporabljane s sklicevanjem na zelo različne temelje, še enkrat več kaže na možnost in potrebo eklektičnega pristopa k človekovim pravicam s pluralnimi moralnimi in metafizičnimi temelji, kakor ga predlagamo v pričujočem prispevku.*

⁶ *Teoretike na osnovi njihove ideje o naravi lahko povežemo z drugimi načini teoretskega utemeljevanja človekovih pravic, kakor smo npr. Johna Locka že omenili v zvezi z versko utemeljitvijo človekovih pravic.*

Utilitaristični pristop k urejanju družbenih odnosov vidi bistvo delovanja vlade v tem, da skrbi za maksimizacijo koristi in zadovoljstva tistih, ki jim vlada, tako da ponuja popolnoma drugačen koncept pravic kot ga sicer zgodovinsko sorodne liberalne ideje (Donnelly, 2003: 47–8). Bentham (1843) se je tako v svojem eseju z naslovom *Anarchical Fallacies* kritično odzval na sprejetje francoske Deklaracije o pravicah človeka in državljana (1789) in koncept pravic kot tak, saj naj bi te predstavljale permanenten element nestabilnosti, ki ga državljeni v kateremkoli trenutku lahko uporabijo za odstranitev aktualne oz. vsakršne oblasti. Pravice posameznikov, kakor so bile artikulirane v tej deklaraciji, naj bi bile sovražne družbenemu redu in miru, ker naj bi ščitile individualne, partikularne želje in interese (Bentham, 1843: 906–8). Bentham (1843: 914) piše, da je govor o naravnih pravicah popoln nesmisel, saj je potrebna vlada, da bi bilo uresničevanje katerekoli izmed teh pravic sploh praktično mogoče in da se izognemo anarhiji uveljavljanja individualnih pravic vsakega proti vsem.⁷ Pravice posameznikov so po utilitarističnem principu tako lahko utemeljene zgolj na največjem možnem skupnem dobrem celotne skupnosti.⁸

Definiranje pravic na osnovi zagotavljanja čim večje sreče za čim večje število ljudi se na prvi pogled zdi radikalno egalitaristična poteza, vendar pa utilitarizem kot temelj človekovih pravic pade na testu zagotavljanja posameznikove avtonomije ter individualne enakosti (pravice posameznika so lahko legitimno zanemarjene, če to zagotavlja večjo korist celotne skupnosti) (Shestack, 1998: 214).⁹ Tudi koncept skupnega dobrega še zdaleč ni samoumeven, kajti politične elite in različni ljudje imajo drugačne predstave glede tega, kaj je najbolje zanje in za njihovo politično skupnost.

Tradicionalno so v teoriji človekovih pravic in v zgodovinski dokumentih, s katerimi so bile deklarirane človekove pravice, res prevladovali fundacionalistični načini njihovega utemeljevanja, a kot opozarja Donnelly (2003: 18), »fundacionalistični« argumenti delujejo znotraj (družbenih, političnih, moralnih, verskih) skupnosti, ki jih deloma določa njihovo sprejemanje, ali

⁷ Zaradi tovrstnih stališč se Bentham in utilitaristi na splošno v teoriji človekovih pravic pogosto povezujejo s pravnim pozitivizmom. Glej npr. Hart (1958).

⁸ Podobno stališče zavzemajo tudi drugi kritiki človekovih pravic, kakor so izšle iz evropske razsvetljenske misli in našle mesto v francoski revoluciji ter ameriškem boju za neodvisnost. Tako npr. Burke (1989: 127–9) nasprotuje človekovim pravicam kot racionalno določenim in transhistorično prikazanim zahtevam, oblikovanim na »predružbenem« značaju posameznika, ki ogrožajo dosežke politične evolucije v posamezni družbi na račun strasti njenih posameznih članov. Mazzini (1862: 18–9) po drugi strani priznava, da so človekove pravice uporaben mehanizem za odstavitev tiranskega vladarja, ne morejo pa zagotavljati družbene harmonije, ker dajanje pravic posameznikom v svetu materialne neenakosti brez dolžnosti ne izboljša bivanjske situacije tistih, ki bi to najbolj potrebovali, zaradi česar predlaga alternativno načelo človekovih dolžnosti do skupnosti, v kateri živi (do človeštva, do države ...).

⁹ Za podrobnejšo kritično analizo Benthamovega pristopa k človekovim pravicam glej npr. Bedau (2000).

vsaj odprtost do, določenih fundacionalističnih argumentov«. Nujni pogoj za uspešnost fundacionalističnih argumentov je s sociološkega vidika torej obstoj skupnosti ljudi, ki delijo ali so odprti za iste vrednote. Če gremo še tako daleč v temelje človekovih pravic, naletimo vsakič znova na koncepte, ki so odvisni od naše vrednostne opredelitve. Družbenih in moralnih konceptov ne moremo po vzoru kemijskih spojin razstavljati do zadnjih, nedejnih delcev, ki bi bili neodvisni od naše interpretacije ter širše kontekstualizacije. Zato si je skoraj nemogoče predstavljati, kar potrjuje tudi empirija, da bi katerakoli fundacionalistična teorija uspela enkrat za vselej utemeljiti človekove pravice na univerzalni oz. globalni ravni. Enako neuspešne se izkažejo tudi druge, na specifičnem in ekskluzivnem temelju oblikovane teorije človekovih pravic.

Pristopi, ki so utemeljevali človekove pravice na podlagi naštetih in drugih »naravnih«, predobstoječih zakonitostih, so svojo pojasnjevalno moč zgubili s prevlado pozitivističnega pristopa v pravni teoriji. Pravni pozitivizem skuša med drugim objektivizirati pravo, ga ločiti od moralnih aspiracij in od tega, kaj naj bi zakon moral biti. Pozitivizem v kombinaciji z legalističnim pristopom, ki je najbolj očiten in še vedno prevladujoč v mednarodnem pravu, ne pristaja na presojanje realnosti s točke zunaj obstoječega pravnega sistema in pravnih standardov (Douzinas, 2000: 11). Temelj tako koncipiranih človekovih pravic je avtoriteta pravnih norm in institucij, ki skrbijo za z normami skladno ravnanje in izvrševanje sankcij za kršitve kodificiranih norm. Ker je pravni pozitivizem že teoretsko v neskladju z univerzalnim značajem človekovih pravic (glej npr. Shestack, 1998: 209–10; Orend, 2002: 74–5) in ker so, kot omenjeno že v uvodu, tudi zelo grobe kršitve človekovih pravic še vedno prisotne kljub gosti in sofisticirani mreži (mednarodnih) pravnih instrumentov in institucij, se lahko v teoriji zatečemo k vnovičnemu poskusu iskanja trdnih filozofskih/moralnih temeljev človekovih pravic ali poskušamo najti alternativne utemeljitve zanje brez neposrednega sklicevanja na specifične filozofske temelje.

Simbol tovrstne sodobnejše razprave glede utemeljevanja človekovih pravic je izmenjava argumentov med Gewirthom (1979) in njegovim učenecem Rortyjem (1999). Ideja prvega je, da človekove pravice niso nastale s sprejetjem SDČP, temveč slonijo na racionalni spoznavnosti tega, kaj je moralno dejanje, ki zasleduje določene moralno legitimne cilje (kontekst dejanj je tisti, ki določa, kaj je moralno in kaj lahko predstavlja človekovo pravico) (Gewirth, 1979: 1148). Rorty (1999) na drugi strani svoj pristop k človekovim pravicam oblikuje iz konkretnih primerov kršenja človekovih pravic in ne iz abstraktne teoretske misli ter označuje racionalnost kot dejavnik, ki v praksi ne vzdrži medkulturnih vrzeli. Univerzalne človekove pravice bi morale počivati na neracionalnih elementih in sposobnosti prepoznavanja sebe v drugem, namesto iskanja alibijev za njegovo razčlovečenje

(Rorty, 1999: 73).¹⁰ Praktično uresničevanje človekovih pravic v medčloveških odnosih naj ne bi bilo odvisno od določitve jasnih filozofskih temeljev človekovih pravic, marveč od čustvene izobrazbe (*sentimental education*), skozi katero bi bile posamezniku privzgojene sposobnosti uživanja v druge in predvsem drugačne posameznike, motivacija za spoštovanje človekovih pravic drugega pa bi izvirala iz pripoznavanja njihove človečnosti in ne nekih univerzalnih, racionalno spoznavnih resnic o morali in moralnem delovanju, kakršnega je poskušala utemeljevati Zahodna filozofija od antike naprej (Rorty, 1999: 74–5). Prav globalizacijski procesi in njihovo predrugačenje družbenega sveta skozi pluralizacijo, relativizacijo in sorodne procese naj bi zahtevali drugačen pristop k človekovim pravicam, katerega bistvo ni zgolj razum, temveč priznavanje različnosti in trpljenja drugega (Downey, 2003). Ta argument je vsekakor pomemben, a ne neproblematičen. Poleg teoretske kritike, da tudi tovrstni pristopi niso popolnoma antifundacionistični (Schaefer, 2005: 27), se namreč med drugim odpira vprašanje, ali so vsi posamezniki in predvsem nečloveški akterji sposobni uživanja v druge in ali je do specifičnega tipa delovanja za njihovo uresničevanje mogoče priti brez vključevanja racionalnih oblikovanih argumentov.

Če se torej ozremo v zgodovino teorij človekovih pravic, potem ko smo na kratko povzeli izbrane sklope teoretskih pristopov, res ugotovimo, da so človekove pravice počivale skoraj izključno na racionalnih utemeljitvah. Drugo, še bolj pogosto spregledano in neproblematizirano dejstvo pa je, da večina avtorjev, vključno z antifundacionalisti, skuša ponuditi eno, vseobsegajočo teorijo človekovih pravic, ki bi bila veljavna vedno in povsod. Pričujoči prispevek izhaja iz prepričanja, da so tovrstni teoretski pristopi v neskladju z nestatično, evolucijsko naravo človekovih pravic, njihovo vsakokratno večplastno družbeno vlogo in nikoli do konca izkoriščenim emancipacijskim potencialom (cf. Bunch, 1999: 233; Hunt, 2007: 29). Da bi bil slednji čim bolj izkoriščen, je še posebej v kontekstu globalizacijskih procesov, njihovega vpliva na prakso človekovih pravic in predvsem na ontološka izhodišča njihovega teoretskega utemeljevanja, ključen prehod k sprejemanju pluralnosti njihovih možnih teoretskih utemeljitev. V ta namen prehajamo k argumentom o treh bistvenih dimenzijah družbene transformacije v dobi globalizacije, ki vsak na svoj način negirajo univerzalno, še posebej pa na enem moralnem ali metafizičnem temelju oblikovano teorijo človekovih pravic.

¹⁰ Cf. Hunt (2007: 26) »Človekove pravice je težko natančno določiti, ker je njihova definicija, pravza-prav sam njihov obstoj, odvisna ravno toliko od čustev kot od razuma. /.../ Najbolj gotovi o tem, da gre za človekovo pravico, smo takrat, ko se zgrozimo ob njeni kršitvi«.

Identitetno-kulturni vidik družbene transformacije v procesu globalizacije

Če bi se uresničile napovedi globalistov, ki so prevladovali v diskurzu o globalizaciji sredi osemdesetih in v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja in slikali globalizirani svet kot gospodarsko, politično in kulturno homogen (Hay in Marsh, 2000: 4; Pikalo, 2003: 14; Martell, 2010), v globaliziranem svetu ne bi obstajal razlog za razprave o različnih možnih moralnih temeljih človekovih pravic, pa tudi ne o razlikah v uresničevanju obstoječih, univerzalno sprejetih standardov. Tako pa ti »problemi« ostajajo prisotni tudi v 21. stoletju in terjajo drugačen pogled na globalizacijo, ki nam lahko pomaga misliti tekmujoče ideje in prakse v globaliziranem svetu. Slednjega poleg vedno večje in vedno intenzivnejše vpetosti posameznikov v univerzalno razpete odnose zaznamujejo tudi odnosi, ki se izmikajo tradicionalni teritorialni geografiji, na podlagi katere so oblikovana tradicionalna ontološka izhodišča družbenih ved.¹¹

Če se med široko in gosto tkano mrežo področij družbenega življenja, ki jih zadevajo globalizacijski procesi (skoraj nemogoče je najti katerega, ki bi bil iz njih izvzet), osredotočimo na za nas pomemben identitetno-kulturni vidik, je slika veliko bolj zapletena, kot jo slikajo nekdanje popularni in nasprotni teoriji o koncu zgodovine (Fukuyama, 1989) in o spopadu civilizacij (Huntington, 1993) ter teoretske izpeljanke iz njiju. Povečan obseg in spremenjena narava stika med predstavniki različnih kultur v nekaterih primerih res rodita kulturno homogenizacijo (izenačevanje potrošniških okusov, izumiranje posameznih kulturnih vzorcev na račun prevzemanja prodornejših tujih ...), a smo hkrati priča tudi procesom, kakršni so kulturna heterogenizacija, glokalizacija ter hibridizacija (glej posamezna poglavja v Featherstone, Lash in Robertson, 1995; cf. Martell, 2007: 4. poglavje; Rizman, 2008: 65–75).¹² Vsi ti »različno usmerjeni« procesi so (neenakomerno) zastopani v globaliziranem svetu, pri čemer pa nihče ne more niti približno napovedati njihove »končne vsote« (cf. Howard-Hassmann, 2010: 13). Globalizirani svet je tako blizu metafori »fluidnosti« oz. »tekočnosti«, ki jo kot ključno

¹¹ Svoje razumevanje globalizacije naslanjamo na Scholtejevo (2008: 1479) definicijo globalizacije kot povezovanja na ravni celega planeta (transplanetary connectivity) in hkratne naraščajoče supraterritorialnosti (supraterritoriality) odnosov in procesov. Če je prvi omenjeni element globalizacije prisoten že nekaj stoletij, pa gre pri drugem za relativno nov proces (iz srede 20. stoletja), ki pa odločilno vpliva na ontološke, pa tudi epistemološke in metodološke premise družbenih ved in ima največji družbeno-transformacijski potencial (več o tem v Scholte (2005: 60–7).

¹² Odnos med kulturo in globalizacijo je veliko bolj zapleten, kot ga prikazujejo posamezni, iz konteksta iztrgani primeri. Kot opozarja Rizman (2008: 67), ».../ je treba razmerje med globalizacijo in kulturo razumeti kot recipročno, kar pomeni, da globalizacija sama po sebi ni edina in izključna determinanta kulture in da tudi kulturi ni mogoče pripisati vloge 'ključa', ki omogoča privilegiran vpogled v notranjo dinamiko kompleksnih procesov globalizacije«.

lastnost t. i. nove (faze) moderne navaja Bauman (2002: 7). V vsesplošni nestanovitnosti so vzorci odvisnosti in interakcije lažje spremenljivi kot zamrznjeni v času, poskus njihovega usmerjanja pa daje vse prej kot vnaprej predvidljive in jasne rezultate (Bauman, 2002: 13).

Kljub ali prav zaradi heterogenosti in nestanovitnosti procesov ter njihovih transformacijskih vplivov pa je z globalizacijo in predvsem naraščajočo prisotnostjo supraterritorialnih odnosov, katerih ključni katalizator so predvsem tehnološke novosti na področju komunikacije in transporta (Scholte, 2005: 61–2), postala osvetljena notranja družbena raznolikost. Medtem ko so se notranje kulturne in identitetne razlike nekoč lahko uspešno izgubljale pod pokrovom skorajda hermetično zaprtih geografsko zamejenih političnih skupnosti, še posebej nacionalne države, pa se z možnostjo tovrstnega stika krepi ideja o raznolikosti kultur in identitet kot značilnosti vsake družbe.¹³ V globaliziranem svetu je neredek pojav, da se posameznik lažje poistoveti in deli bolj podobno bivanjsko izkušnjo s »podobnikom« z drugega konca sveta kot članom iste politične skupnosti.

Poleg kulturne in identitetne heterogenosti znotraj posameznih družb je v globaliziranem svetu še posebej izrazita pluralnost identitet, ki zaznamujejo enega posameznika. Posamezniki so vpeti v široko mrežo odnosov in se poistovetijo z različnimi avtoritetami, med katere razporejajo svoje materialne in nematerialne vire, pri čemer se nekatere med njimi na več točkah prekrivajo (Ferguson in Mansbach, 1996: 35). Dejstvo, da »ne obstaja inherentno protislovje med posameznikovimi nacionalnimi, verskimi, rodovnimi, profesionalnimi in drugimi pripadnostmi« (*ibid.*), ki vsaka posebej in kot kompleksna celota vplivajo na posameznikovo dojetje morale in/ali na njegovo ravnanje, govori proti potrebi po iskanju ene vseobsežne in večne teorije človekovih pravic z enotnimi moralnimi ali metafizičnimi temelji in prav nasprotno kaže na možnost ter potrebo po pluralizaciji teoretskih utemeljitev človekovih pravic. Ideja o sposobnosti sledenja različnim avtoritetam pa nas hkrati uvaja v drug sklop transformacijskih učinkov globalizacijskih procesov z enako pomembnim vplivom za teoretsko utemeljevanje človekovih pravic.

Pluralnost (moralnih) avtoritet, zaščitnikov in kršiteljev človekovih pravic

Skozi zgodovino so se ljudje bili primorani ali so se prostovoljno pokoravali različnim avtoritetam oz. oblikam vladanja (*polity*), vse od mest, mestnih

¹³ Cf. Tully (1995: 11): »Kulturna raznolikost se ne odraža v eksotičnih in radikalno drugačnih drugih v oddaljenih deželah /.../. Je tukaj in zdaj v vsaki družbe. Člani družbe so člani več kot le ene dinamične kulture, pri čemer je pojav 'križanja' kultur popolnoma običajen pojav.«

državic, plemenske skupnosti, sorodstvenih skupnosti in drugih oblik verske in posvetne avtoritete pa do države, ki je hegemonsko pozicijo med oblikami politične organizacije začela dobivati po letu 1648 (glej npr. Ferguson in Mansbach, 1996: 21–8; cf. Axtmann, 2004: 259–60). V zadnjih dvesto letih je namreč »teritorialno konsolidirana, centralizirana, suverena država predstavljala dominantno paradigmo v zahodni politični misli in v glavnem toku zahodne politične znanosti« (Axtmann, 2004: 259).¹⁴ Država se je vzpostavila kot ključna referenčna točka urejanja družbenih in mednarodnih zadev, tako da je tudi na področju človekovih pravic, kot piše Donnelly (2003: 35), postala njihova »primarna kršiteljica in ključna varuhinja«.

Kljub napovedi globalistov o nujnem odmiranju države v dobi globalizacije,¹⁵ države ostajajo ključni akterji v mednarodni skupnosti (tudi globalizirani svet je še vedno močno državocentrični svet), ki so daleč od nevtralnih ali nemočnih opazovalcev globalizacijskih procesov, vendar pa ne moremo reči, da se zanje in na polju politične organizacije ni nič spremenilo.¹⁶ Velika globalna povezljivost skozi rastočo neodvisnost časa glede na teritorialni prostor in možnost vzpostavitve suprateritorialnih odnosov med drugim ustvarjata priložnosti za individualne nedržavne akterje in predvsem kompleksnejše transnacionalne strukture, v katere se lahko povezujejo (Sassen, 2007: 16). Transformacijski učinek globalizacijskih procesov se kaže v tem, da »lokus /državne/ politične moči ni več omejen na nacionalne vlade, temveč si ga morajo le-te deliti ali doseči v pogajanjih z različnimi transnacionalnimi (globalnimi) javnimi in zasebnimi organizacijami na različnih ravneh: na subnacionalni, na nacionalni, regionalni in internacionalni« (Rizman, 2005: 580). Čeprav se nedržavni akterji fizično nahajajo znotraj posameznih držav, le-te ne morejo več same regulirati njihovega delovanja, marveč je tudi regulacijska funkcija pogosto v domeni drugih nedržavnih akterjev ali njihovih transnacionalnih mrež (Sassen, 2007: 30), tako da smo na področju vladanja priča »multipolarnim in horizontalnim in ne toliko vertikalnim odnosom« (Martell, 2010: 194).

V zvezi z globalizacijskimi procesi lahko torej znova govorimo o pluralnosti avtoritet, ki imajo sposobnost vplivati na posameznikovo dojemanje morale in njegovo praktično ravnanje. Z drugimi besedami, nobena avtoriteta oz. institucije, ki jo poosebljajo, kot zaščitnik človekovih pravic ne more

¹⁴ *Tovrstni označevalci so sicer bolj analitično orodje kot praktična realnost države v katerikoli fazi njenega zgodovinskega obstoja, kar je še posebej potrebno poudariti v povezavi z globalizacijskimi procesi, ki se pogosto omenjajo v vlogi grožnje državi kot obliki politične organizacije in akterju v mednarodnih odnosih (cf. Krasner, 1995–1996).*

¹⁵ *Več o globalistični, neoliberalni koncepciji države v dobi globalizacije v Pikalo (2003).*

¹⁶ *Cf. Rizman (2005: 20): »Čeprav /.../ ni mogoče popolnoma pritrčiti zagovornikom 'konca nacije' ali konca 'nacionalne države', pa ni težko ugotoviti, da sta oba omenjena zgodovinska pojava pod močnimi pritiski deteritorializacije.«*

»vsiliti« enotnih (moralnih) temeljev za njihovo spoštovanje, kar pa samo po sebi ni nujno slabo. V praksi so človekove pravice nenehno predmet razprav in nestrinjanja glede njihovega uveljavljanja, medtem ko je pluralnost pristopov v teoriji človekovih pravic dojeta kot šibkost (Sen, 2004: 322–3), pri čemer se namesto odpiranja prostora za različne poglede znotraj teorije (na ontološki, pa tudi epistemološki ravni) njihov obstoj prikazuje kot problematičen ali celo *a priori* škodljiv tudi za prakso človekovih pravic.

Pojav in krepitev vpliva različnih nedržavnih akterjev nista pomembna zgolj z vidika njihove (moralne) avtoritete, s katero lahko vplivajo na posameznike, marveč so tudi sami potencialni zaščitniki in kršitelji človekovih pravic. Vprašanje človekovih pravic v zvezi z globalizacijo je postalo izpostavljeno s pojavom mednarodnih transnacionalnih korporacij, ki se v zasledovanju dobička selijo po različnih delih planeta in s svojim ravnanjem pogosto ogrožajo cel spekter človekovih pravic (Richards in Gelleny, 2009: 183).¹⁷ Če so transnacionalne korporacije novi akterji, ki se omenjajo v zvezi z mednarodnimi kršitvami človekovih pravic in kot vzrok pobud za nadaljnje kodifikacije, pa so v prevladujočem teoretskem diskurzu zanemarjeni drugi nedržavni akterji. Mednarodne vladne organizacije in (mednarodne) nevladne organizacije ter iz njih sestavljene kompleksnejše transnacionalne strukture, med katerimi jih veliko deluje prav na področju varstva človekovih pravic, predstavljajo del tega, kar lahko poimenujemo globalna civilna družba (glej npr. Kaldor, 2003). Globalna civilna družba, ki v nasprotju s tradicionalnim konceptom civilne družbe ni več definirana v odnosu na teritorialno državo, se tudi v teoriji nakazuje kot pomembna varovalka človekovih pravic v dobi globalizacije, vendar njeni deli delujejo po drugačnih »zakovitostih« kot tradicionalni subjekti mednarodnih odnosov. Kot opozarja Kaldorjeva (2003: 590–1), je globalna civilna družba, ki je zelo dejavna tudi na področju človekovih pravic, zelo drugačna od tradicionalnih subjektov mednarodnih odnosov, predvsem držav, saj ni notranje demokratična in moč znotraj nje ni enakovredno razporejena, predvsem pa jo zaznamuje pluralnost, zaradi katere je primerneje govoriti o njej v množini kot o globalnih civilnih družbah.

Povečana raznorodnost kategorij akterjev, ki so sposobni varovati in pa tudi kršiti človekove pravice, ter neenotnost znotraj njih zato zahteva utemeljitve človekovih pravic, ki so prilagojene raznolikim motivacijam in pravilom delovanja, ki jih vodijo, medtem ko se na enem moralnem temelju in zgolj na eno raven akterjev osredotočene teorije človekovih pravic,

¹⁷ V znanstvenem diskurzu zasledimo transnacionalne korporacije kot grožnjo človekovim pravicam v (naj)manj razvitih delih sveta na račun razvitih delov sveta (glej npr. Schwab in Pollis, 2000; Senardens, 2003), pa tudi izborjenim ekonomskim, socialnim in kulturnim pravicam (slednjim predvsem prek širitve potrošniške kulture in vsiljevanja enotnega okusa potrošnikom) v razvitejših državah, ki so tradicionalne zagovornice človekovih pravic (glej npr. Tilly, 1995; Sklair, 2008; O'Connell, 2011).

ki predvidevajo njihovo homogenost, zdijo prej ovira kot rešitev za univerzalno varstvo človekovih pravic v globaliziranem svetu.

Globalizirani svet, globalizirani izzivi

Transformacijskih učinkov procesov globalizacije ne moremo ovrednotiti enoznačno, saj ustvarjajo tako priložnosti kot izzive in probleme. Česar ne gre prezreti, pa je globalna narava teh priložnosti in izzivov/problemov, saj z globalizacijskimi procesi narašča predvsem število problemov, ki jih ni mogoče reševati deloma, marveč zahtevajo usklajeno delovanje akterjev na vseh koncih planeta hkrati.¹⁸ Med tovrstnimi problemi, ki so bolj ali manj neposredno povezani z varstvom človekovih pravic v globaliziranem svetu, najdemo npr. probleme fizične, ekonomske in okoljske varnosti (cf. Scholte, 2005: 29–30).

Reševanje teh problemov lahko brez težav temelji na različnih moralnih temeljih, ki omogočajo skupno akcijo (primer tega so npr. predstavniki mednarodnih nevladnih organizacij, ki na terenu delajo skupaj ne glede na njihova različna kulturna ozadja in moralna prepričanja), medtem ko vztrajanje na pomenu enotnih (trenutno neobstoječih) moralnih oz. teoretskih temeljev človekovih pravic lahko v praksi vodi do zaključka, da so razlike v prilegajočih se prepričanjih prevelika ovira za sodelovanje. Univerzalnosti človekovih pravic v globaliziranem svetu ne ogroža toliko umanjkanje enotne teorije, kolikor je ta lahko *de facto* ogrožena ob prepričanju, da ne obstaja dolžnost varovanja dostojanstva tistih, ki ne delijo posameznikovih moralnih vrednot. Prav na tej ravni se poleg mobilizacije vseh racionalističnih utemeljitev človekovih pravic pokaže vrednost njihovih neracionalističnih alternativ, ki izpostavljajo pomen empatije za njihovo učinkovito in univerzalno varstvo (glej npr. Rorty, 1999; Downey, 2003).

Ker je globalizacija skupek različno usmerjenih procesov z različnimi transformacijskimi učinki, katerih končne vsote, kot že zapisano, ni mogoče predvideti vnaprej, pa tudi ni mogoče napovedati vseh prihodnjih priložnosti in izzivov za uresničevanje človekovih pravic. Čeprav človekove pravice kot etični/pravni ideal nujno presegajo okoliščine danega časa, pa sta že iz genealogije človekovih pravic (glej npr. Douzinas, 2000) in aktualnih pobud za nove kodifikacije človekovih pravic razvidni potreba in sposobnost človekovih pravic, da se tako v teoriji kot v praksi prilagajajo novim grožnjam človeškemu dostojanstvu. Obstoječim teoretskim utemeljitvam človekovih

¹⁸ *Povedano drugače, »prihaja tako rekoč do hiperprodukcije tveganj, ki se deloma relativizirajo, deloma dopolnjujejo, deloma pa med seboj zastirajo« (Beck, 2009: 37), a jim je v vsakem primeru inherentna tendenca k globalizaciji, ki jih posplošuje do te mere, da jih hkrati razpršuje in relativizira njihovo grožnjo, tveganja pa porazdeljuje na ta način, da četudi parcialno ustvarjena čestokrat (sčasoma) prizadenejo vse (Beck, 2009: 44).*

pravic, še posebej fundacionalističnim med njimi, manjka fleksibilnost pri odgovarjanju na kvalitativne spremembe in evolucijo praktičnih groženj človeškemu dostojanstvu. Z globalizacijskimi procesi, posebno njihovimi supraterritorialnimi elementi, se je svet spremenil do te mere, da so bila postavljena pod vprašaj tradicionalna ontološka izhodišča klasičnih teorij človekovih pravic, zaradi česar slednje npr. ne uspejo misliti in utemeljiti vloge drugih (mednarodnih) nedržavnih subjektov pri varstvu človekovih pravic in izkoristiti potenciala človekovih pravic v globaliziranem svetu.

Človekove pravice v odnosu do globalizacijskih procesov namreč niso zgolj odvisna spremenljivka, objekt na katerega bi po mehničnem principu delovali zunanji dejavniki, marveč je njihov neizkoriščen potencial v vplivanju na te procese in pri presojanju njihovih učinkov (Howard-Hasmann, 2010: 83). Če nismo obremenjeni z eno, vseobsežno in večno teorijo človekovih pravic ter teoretsko trdnostjo, če se zavestno oddaljimo od teleološkega pogleda nanje, je mogoče izkoristiti človekove pravice kot globalni »jezik« in jih razvijati v globalni moralni etos oz. praktični etični kodeks ravnanja najrazličnejših tipov akterjev, ki na različnih ravneh vstopajo v globalizacijske procese, jih sooblikujejo in bolj ali manj neposredno ustvarjajo okoliščine za (ne)uresničevanje standardov človekovih pravic.¹⁹ »Samo če na človekove pravice gledamo kot na proces, imajo možnost, da postanejo univerzalni moralni kodeks za presojanje vseh tistih dejanj, ki izhajajo iz nadnacionalnega prostora in uhajajo tradicionalnemu nadzoru držav« (Pikalo, 2009: 573).

Sklep

Zgodovinski *raison d'être* filozofskega diskurza človekovih pravic je bil iskanje utemeljitve človekovih pravic, ki bi premostila kulturne in identitetne razlike ter test časa, medtem ko je cilj političnega diskurza bil in ostaja iskanje pragmatičnih rešitev za njihovo premostitev. Vprašanja neenotnih teoretskih temeljev ni mogoče v celoti prezreti, ker kodifikacija in praktično (ne)uresničevanje človekovih pravic odpirata vprašanje pripadajoče motivacije. Vendar pa, ko postavimo teoretsko utemeljevanje človekovih pravic v kontekst globalizacijskih procesov, se tradicionalno iskanje ene, vseobsegajoče in večne teorije človekovih pravic izkaže za anahronistično početje. Teorija človekovih pravic sicer ni oproda prakse varstva človekovih pravic, vendar morajo njena ontološka izhodišča odsevati aktualne družbene procese, da bi bile posamezne teoretske premise teoretsko ubranljive in

¹⁹ Idejo o človekovih pravicah kot globalnem standardu za vrednostno presojanje oz. spopadanje z negativnimi učinki globalizacijskih procesov podrobneje razvijajo avtorji, kot so npr. Izarali (2011), Pikalo (2007, 2009) in Robinsonova (2004). S tovrstnim pristopom dokazujejo, kot piše Robinsonova (2004: 14), da na videz kontradiktorna koncepta globalizacije in etike še zdaleč nista nezdržljiva.

sposobne odgovoriti tudi konkretne praktične dileme varstva človekovih pravic.

Aktualna stopnja mednarodne povezanosti, ki je brez zgodovinske primere, ter kvalitativni preskok v obliki supraterritorialnih prostorov imajo med drugim za posledico družbeno transformacijo na identitetno-kulturnem področju, pluralizacijo (moralnih) avtoritet in potencialnih zaščitnikov/kršiteljev človekovih pravic ter spremembo v naravi priložnosti in izzivov tudi za univerzalne človekove pravice. Izpostavljeni trije tipi družbene transformacije nas navajajo k zaključku, da pluralizacije teoretskih temeljev človekovih pravic ni le možna, ampak je tudi nujno potrebna. Pregled različnih teoretskih utemeljitev človekovih pravic pokaže, da ima vsaka izmed njih določeno pojasnjevalno moč, nobena pa v globaliziranem svetu ne uspe sama zadostno utemeljiti pripadnosti človekovim pravicam ter sočasne univerzalne reševanja z njimi povezanih problemov.

Obstoj različnih filozofskih utemeljitev človekovih pravic ter različnih teoretskih pogledov nanje sam po sebi ni problematičen, kakor nas v nasprotno skušajo prepričati predvsem fundacionalistične kritike. Kritično soočenje različnih racionalističnih, neracionalističnih, verskih in posvetnih utemeljitev človekovih pravic, s katerimi se posamezniki poistovetijo, prispeva k njihovi univerzalnosti ter evoluciji njihovega emancipacijskega potenciala v vnaprej nepredvidljivih okoliščinah globaliziranega sveta.

Vsak poskus pluralizacije možnih moralnih temeljev je že vnaprej obsojen na kritike, ki so lahko osnovane na bojzani pred kulturnim relativizmom, vendar pa je kot njihov izvor potrebno ozavestiti tudi strah pred izgubo moči posameznih avtoritet, ki jo imajo pri vzpostavljanju ekskluzivnih temeljev človekovih pravic, ter strah pred relativizacijo postulatov, na katerih je zgrajen Zahodni spoznavni sistem. Če kdaj, se ta skok v teoretsko neznano zdi vreden zdaj, v globaliziranem svetu, v katerem »zmaga« človekovih pravic v praksi (zaradi pojavov, kakršni so npr. prevlada neoliberalnega diskurza, »zaton Zahoda« oz. njegov prostovoljni umik kot nekdanjega ključnega promotorja človekovih pravic, negotova vloga države ter njeno podrejanje delovanju trga ...) še zdaleč ni zagotovljena, njihov potencial pa še zdaleč ne docela izkoriščen.

LITERATURA

Axtmann, Roland (2004): *The State of the State: The Model of the Modern State and Its Contemporary Transformation*. *International Political Science Review* 25 (3): 259–79.

Bauman, Zygmunt (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.

Beck, Ulrich (2009): *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

- Bedau, Hugo Adam (2000): »Anarchical Fallacies«: Bentham's Attack on Human Rights. *Human Rights Quarterly* 22 (1): 261-79.
- Bentham, Jeremy (1843): *The Works of Jeremy Bentham*, vol. 2. Dostopno prek http://files.libertyfund.org/files/1921/Bentham_0872-02_EBk_v6.0.pdf, 25. 2. 2013.
- Bunch, Charlotte (1999): *Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights*. V: Obrad Savić (ur.), *The Politics of Human Rights*, 232-42. London in New York: Verso.
- Burke, Edmund (1989): *Razmišljanja o revoluciji v Franciji in o ravnanju nekaterih londonskih družb v zvezi s tem dogodkom Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS*.
- Deklaracija neodvisnosti - *The Declaration of Independence (1776)* Dostopno prek http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html, 25. 2. 2013.
- Deklaracija o pravicah človeka in državljana - *Declaration of the Rights of Man (1789)* Dostopno prek http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp, 25. 2. 2013.
- Donnelly, Jack (1982): *Human Rights as Natural Rights*. *Human Rights Quarterly* 4 (3): 391-405.
- (2003): *Universal Human Rights in Theory and Practice*. 2. izdaja. Ithaca in London: Cornell University Press.
- Douzinas, Costas (2000): *The end of human rights: Critical legal thought at the turn of the century*. Oxford: Hart.
- Downey, John K. (2003): *Suffering as Common Ground*. V: Mahmood Monshipouri, Neil Englehart, Andrew. J. Nathan in Kavita Philip (ur.), *Constructing Human Rights in the Age of Globalization*, 308-28. Armonk in London: M. E. Sharpe.
- Evans, Tony (2005): *International Human Rights Law as Power/Knowledge*. *Human Rights Quarterly* 27 (3): 1046-68.
- Featherstone, Mike (ur.), Scott Lash (ur.) in Roland Robertson (ur.) (1995): *Global Modernities*. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE.
- Ferguson, Yale H. in Richard W. Mansbach (1996): *The Past as Prelude to the Future? Identities and Loyalties in Global Politics*. V: Yosef Lapid in Friedrich Kratochwill (ur.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, 21-44. Boulder in London: Lynne Rienner Publishers.
- Forsythe, David P. (1989): *Human Rights and World Politics*. 2. izdaja. Lincoln: University of Nebraska.
- (2006): *Human Rights in International Relations*. 2. izdaja. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freeman, Michael (1994): *The Philosophical Foundations of Human Rights*. *Human Rights Quarterly* 16 (3): 491-514.
- (2011): *Human Rights: An Interdisciplinary Approach*. 2. izdaja. Cambridge: Polity.
- Fukuyama, Francis (1989): *The End of History? The National Interest* 16: 3-18.
- Generalna skupščina Združenih narodov (1948): *Splošna deklaracija človekovih pravic - The Universal Declaration of Human Rights*, razglašena 10. 12. 1948

- z resolucijo Generalne skupščine Združenih narodov 217 A (III). Dostopno prek: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>, 25. 2. 2013.
- Gewirth, Alan (1979): *The Basis and Content of Human Rights*. *Georgia Law Review* 13: 1143–170.
- Hart, Herbert L. A. (1958): *Positivism and the Separation of Law and Morals*. *Harvard Law Review* 71 (4): 593–629.
- Hay, Colin (ur.) in David Marsh (ur.) (2000): *Demystifying globalization*. Basingstoke: Macmillan.
- Howard-Hassmann, Rhoda E. (2010): *Can Globalization Promote Human Rights?* University Park: Pennsylvania State University Press.
- Hunt, Lynn (2007): *Inventing Human Rights: A History*. New York: W. W. Norton & Co.
- Huntington, Samuel P. (1993): *The Clash of Civilizations?* *Foreign Affairs* 72 (3): 22–49.
- Ignatieff, Michael (2000): *Human Rights as Politics, Human Rights as Idolatry*. Predavanje na univerzi v Princetonu, 4.–7. april 2000. Dostopno prek http://tan-nerlectures.utah.edu/lectures/documents/Ignatieff_01.pdf, 25. 2. 2013.
- Ishay, Micheline (ur.) (2007): *The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Times to the Present*. 2. izdaja. London: Routledge.
- Izarali, M. Raymond (2011): *Mitigating Globalization with Basic Human Rights to Protect Basic Human Needs*. *The Global Studies Journal* 3 (4): 103–16.
- Kaldor, Mary (2003): *The Idea of Global Civil Society*. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 79 (3): 583–93.
- Krasner, Stephen D. (1995–1996): *Compromising Westphalia*. *International Security* 20 (3): 115–51.
- Lampe, Rok (2010): *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Mahoney, Jack (2007): *The Challenge of Human Rights: Origin, Development, and Significance*. Malden, Oxford in Carlton: Blackwell Publishing.
- Martell, Luke (2007): *The Third Wave in Globalisation Theory*. *International Studies Review* 9 (2): 173–96.
- (2010): *The Sociology of Globalization*. Cambridge: Polity.
- Mazzini, Joseph (1862): *The Duties of Man*. London: Chapman & Hall.
- O'Connell, Paul (2011): *The Death of Socio-Economic Rights*. *Modern Law Review* 74 (4): 532–54.
- Orend, Brian (2002): *Human Rights: Concept and Context*. Toronto: Broadview Press.
- Parekh, Serena (2007): *Resisting »Dull and Torpid« Assent: Returning to the Debate over the Foundations of Human Rights*. *Human Rights Quarterly* 29 (3): 754–78.
- Pikalo, Jernej (2003): *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.
- (2007): *Economic Globalisation, Globalist Stories of the State, and Human Rights*. V: Wolfgang Benedek, Koen De Feyter in Fabrizio Marrella (ur.), *Economic Globalisation and Human Rights*, 17–38. Cambridge in New York: Cambridge University Press.

- (2009): Kozmopolitska demokracija: včeraj, danes, jutri, nikoli več? *Teorija in praksa* 46 (5): 559–76.
- Richards, David L. in Ronald D. Gelleny (2009): *Economic Globalization and Human Rights*. V: Michael Goodhart (ur.), *Human Rights: Politics and Practice*, 182–200. New York: Oxford University Press.
- Rizman, Rudi (2005): Globalizacija in nacionalna država – razsežnosti in paradoksi njunega medsebojnega razmerja. *Teorija in praksa* 42 (4–6): 579–93.
- (2008): *Globalizacija in avtonomija: Prispevki za sociologijo globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Robinson, Mary (2004): *An Ethical, Human-Rights Approach to Globalization*. *Peace Review* 16 (1): 13–7.
- Rorty, Richard (1999): *Human Rights, Rationality and Sentimentality*. V: Obrad Savić (ur.), *The Politics of Human Rights*, 67–83. London in New York: Verso.
- Sassen, Saskia (2007): *A Sociology of Globalization*. New York in London: W. W. Norton & Company, Inc.
- Schaefer, Brian (2005): *Human Rights: Problems with the Foundationless Approach*. *Social Theory & Practice* 31 (1): 27–50.
- Schapiro, Robert A. (2005): *The Consequences of Human Rights Foundationalism*. *Emory Law Journal* 54: 171–85.
- Scholte, Jan Aart (2005): *Globalization: A Critical Introduction*. 2. izdaja. Basingstoke: Macmillan.
- (2008): *Defining Globalisation*. *The World Economy* 31 (11): 1471–502.
- Schwab, Peter in Adamantia Pollis (2000): *Globalization's Impact on Human Rights*. V: Peter Schwab in Adamantia Pollis (ur.), *Human Rights: New Perspectives, New Realities*, 209–23. Boulder: Lynne Rienner.
- Sen, Amartya (2004): *Elements of a Theory of Human Rights*. *Philosophy & Public Affairs* 32 (4): 315–56.
- Senarclens, Pierre De (2003): *The Politics of Human Rights*. V: Jean-Marc Coicaud, Michael W. Doyle in Anne-Marie Gardner (ur.), *The Globalization of Human Rights*, 137–59. Tokio, New York in Pariz: United Nations University Press.
- Shestack, Jerome J. (1998): *The Philosophic Foundations of Human Rights*. *Human Rights Quarterly* 20 (2): 201–34.
- Sklair, Leslie (2008): *Sociology of the Global System*. V: Frank J. Lechner in John Boli (ur.), *The Globalization Reader*, 62–9. Malden, Oxford in Carlton: Blackwell.
- Svetlič, Rok (2009): *Filozofija človekovih pravic*. Koper: Založba Annales.
- Sweet, William (2003): *Introduction: Theories of Rights and Political and Legal Instruments*. V: William Sweet (ur.) *Philosophical Theory and the Universal Declaration of Human Rights*, 1–16. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Tilly, Charles (1995): *Globalization Threatens Labor's Rights*. *International Labor and Working-Class History* 47: 123.
- Tully, James (1995): *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press.